

דף שבועי

בס"ד

פרשת בלק, תשפ"ד, מספר 1578

וַיִּשְׁלַח לְבַלְעָם וְלִשְׂרִים אֶת־אֶת־יואל אליצור

נראה לי שיש לי פתרון טוב יותר. "וישלח" הוא פועל הגזור משם העצם 'שלחן'. עד לגילוייה של האוגריתית בסביבות 1930, הייתה המילה 'שלחן' ייחודית ללשון העברית ללא אח ורע בלשונות אחרות, ורווחה הדעה שהמילה מקורה בכך שהקדמונים נהגו לאכול את ארוחותיהם על גבי עור הפרוס על הקרקע. "שלח" הוא עור בהמה שהופשט, והשורש של"ח בכמה צורות פעליות ושמניות בהקשרים של עור (כגון הפשטת עור וגם פשיטת בגד), ידועות בעברית ("איש שלחו המים", נח' ד:יז; "טומנין בשלחים ומטלטלין אותן", משנה שבת ד, ב ועוד), וגם בניבי הארמית (כגון: "והפשיט את העולה", אונקלוס: וַיִּשְׁלַח ית עלתא; "משלחי גלימי דאינשי", בבלי כתובות פה ע"א), וכן בערבית (سَلَخَ سلخ = הפשיט עור).³ לאחר גילוי האוגריתית מצאו שהמילה קיימת בלשון זו בצורה תלחן. ממצא זה ביטל את ההשערה הקודמת. התברר שמדובר בשורשים שונים לגמרי, ורק הלמ"ד האמצעית משותפת לשניהם. השי"ן שבשתי המלים אינה אותה שי"ן והח"ת אינה אותה ח"ת. השי"ן של שלח-עור היא § פרוטו-שמית שנשמרת באוגריתית ובעברית ואילו בערבית היא נעשית s, וזו של 'שלחן' היא † פרוטו-שמית הנשמרת כצורתה בערבית הספרותית ובאוגריתית, ואילו בעברית היא מתאחדת עם §. הערבית והאוגריתית המבחינות בין ח' גרונית-לועית לבין ה' וילונית-חיכית⁴ מלמדות שהח"ת של שלח-עור היא ה' ואילו זו של שלחן שאוכלים עליו היא ח'.

המילה "שלחן" גם אינה שייכת לשורש של"ח 'to send' או 'to free' שבו השי"ן היא § פרוטו-שמית ולא † פרוטו-שמית. את זאת אנו יכולים ללמוד מן הארמית שבה השורש הוא של"ח כבעברית ולא *תל"ח. כך למשל מתרגם אונקלוס "וישלח יעקב מלאכים" – ושלח יעקב אזגדין. גם האוגריתית מכירה את השורש ב-š וב-h גרונית.

נ"ה טור-סיני ציין אבחנה מעניינת בהערותיו למילון בן-יהודה ערך 'שלחן' (עמ' 7148): "אין שלחן

במאמר זה אני מבקש לשתף את הקוראים בחידוש לשוני שעלה בדעתי לפני שנים, אך מחמת טרדותיי במחקרים אחרים לא עלה בידי להקדיש את הזמן הראוי לפרסומו פרסום מדעי מסודר, הכולל מעקב אחרי כל הספרות הפרשנית והמחקרית. הבמה הנוכחית מאפשרת לי להתמקד בעיקר ולהגיש אותו בקיצור ולעניין.

וַיִּלְךְ בַּלְעָם עִם בָּלָק וַיָּבֹאוּ קָרִית חֲצוֹת. וַיִּזְבַּח בָּלָק בָּקָר וְצֹאן וַיִּשְׁלַח לְבַלְעָם וְלִשְׂרִים אֶת־אֶת־יואל (במ' כב:ל-מ).

הפסוק קשה: הרי בלק ובלעם והשרים נמצאים כאן יחד ומה הצורך בשילוח? אפשר להוסיף עוד שני קשיים קטנים: 1. בדרך כלל, בכל מקום במקרא שמדובר בו על 'שליחה' בבניין קל, 'שילוח' בבניין פיעל, ואף במקרים המעטים של 'השלחה' בבניין הפעיל, יש במשפט מושא שאומר מה או מי הוא שנשלח, ואילו כאן הוא חסר. 2. שמא תאמר שהמושא נאמר ברישא של הפסוק – "בקר וצאן", מכל מקום ההיגד לקוי, כי בלק לא שלח לבלעם ולשרים את הבקר ואת הצאן אלא מנות מתוך מה ששחט והתקין לאכילה.

כל התרגומים הקדומים ורוב החדשים תרגמו מילולית ולא הוטרדו מהשאלות שהעליתי. גם רוב הפרשנים, חדשים גם ישנים, לא הקדישו לפסוק זה תשומת לב. כמה מהתרגומים האנגליים המודרניים שראיתי 'שיפרו' את הפסוק והוסיפו כאן מה שצריך היה להיות, כגון: and he sent some to Balaam... He sent: and to the princes (NKJV), וביתר פירוט: He sent portions of the meat to Balaam and the officials... and he gave portions to Balaam: או אף: and the princes (NLT) and the princes (BSB).

ראיתי אצל שני פרשנים ניסיון להתמודד עם השאלות הללו. שד"ל כותב: "וישלח – ענין מתנה – כמו וַיִּתְּנָה שְׁלָחִים (מל"א ט:טז)".¹ ארנולד שבתי "בן יום טוב אבן בודד" אהרליך טוען ב"מקרא כפשוטו" ש"וישלח" בבניין פיעל עניינו הוצאה מרשותו על מנת שלא להחזיר.²

3 להשערה זו ראו למשל ההפניות במילון BDB (משנת 1906) עמ' 1020.

4 העברית עדיין הבחינה בין השתיים באמצע ימי בית שני כפי שמלמדים תעתיקי תרגום השבעים, שבו למשל חמור אבי שכם הוא Emmor) Εμμωρ (ואילו אחיעזר בן עמישדי הוא (Akhiezer) Αχιεζερ; השוו לערבית שבה حمار חמאר 'חמור', אַח אַח 'אח', ואוגריתית שבה חמר 'חמור', אַח אַח.

* פרופ' יואל אליצור הוא חוקר ומרצה בתחומי הגיאוגרפיה המקראית, תנ"ך, הלשון העברית והלשונות השמיות. לימד במכללות ובאוניברסיטה העברית.

1 פירוש ר' שמואל דוד לוצאטו על חמשה חומשי תורה, התקין לדפוס פ' שלזינגר, תל אביב 1971 (1965), עמ' 482.

2 מקרא כפשוטו, ברלין תרנ"ט, עמ' 24, 284.

ביהודה רצין מלך ארם", "והשלחתי רעב בארץ", יכולים להתקשר סמנטית ל-send.

דו-משמעות או אף תלת-משמעות?

השירה המקראית עשתה שימוש מתוחכם במשמעויות השונות של שורש של"ח בעברית. אצביע כאן על שלושה מקרים שמצאתי שבהם המשמעויות השונות באות כאחד:

א. "וברב גאונך תהרס קמין תְּשַׁלַּח חֲרֹנְךָ יֹאכְלֵמוּ כֶקֶשׁ" (שמ' טו:ז). אש חרון אף ה' דרוכה כקשת לצאת ולפגוע באויב. ה' משחרר אותה,⁶ ואם תמצא לומר מזרים אותה.⁷ הביטוי "יאכלמו כקש" החותם את הפסוק משלים את המשמעות השלישית: ה' מאכיל את חרון אפו בבשר אויביו ובדמם.⁸

ב. "תסתיר פניך יבהלון תִּסְפֶּה רוּחַם יִגְעֹוּ. תְּשַׁלַּח רוּחַךְ יִבְרָאוּן וּתְחַדֵּשׁ פְּנֵי אֲדָמָה" (תה' קד:כט-ל). המזמור התחיל בתיאור טבעי של הזרמת מים, שבהם חיות הבר שוברות את צמאונן: "הַמְשַׁלַּח מַעֲיָנִים בְּנַחְלִים... יִשְׁקֶן כָּל חַיְתוֹ שִׁדְי" (שם:י-יא). כאן יש סגירת מעגל, כדי להחיות את אותם שגוועו, או את הרוח שיבשה, ה' שולח את רוחו,⁹ ומזרים אותה להחיות את העולם כמו המעיינים הזורמים בנחלים. ייתכן שגם כאן נרמז היסוד של הזנה כמו בפסוק יא לעיל.

ג. המקרה המובהק ביותר של תלת-משמעות הוא: "שַׁלַּח לְחֶמְדְּךָ עַל-פְּנֵי הַמַּיִם כִּי בָרַב הַיָּמִים תִּמְצָאֲנֶוּ" (קה' יא:א). כאן הכול מפורש ממש. כדי להרוויח את ריבוי המשמעויות, החכם יוצר אפילו תיאור מלאכותי שאינו קיים במציאות. שכן, אין אדם משיט לחם על פני המים, ואם יעשה זאת בכל זאת, לא יאכל אחר כך את הלחם הזה. רעיון ה'בומרנג', שלעיתים אתה מכין משהו שבעתיד ישוב אליך, נמצא בקהלת גם לרעה: "חִפְרֵךְ גּוֹמֵץ בּוֹ יִפּוֹל וּפְרָץ גְּדֵר יִשְׁכְּנוּ נַחֲשׁ" (י:ח).

בפסוק שלנו שַׁלַּח בא עם לחם הרומז ל-feeding, עם מים זורמים הרומזים ל-flowing or streaming, וההיגד העיקרי של הפסוק שייך לשליחה במובן של sending.

הדף השבועי מופץ בסיוע קרן הנשיא

לתורה ולמדע, ומופיע גם באתר המידע של

אוניברסיטת בר-אילן בכתובת:

<http://www1.biu.ac.il/parasha2>

כתובת דוא"ל של הדף: dafshv@mail.biu.ac.il

ניתן לפנות לכתובת זו ולקבל את הדף מדי שבוע

בדוא"ל.

הדף השבועי - אוניברסיטת בר אילן

יש לשמור על קדושת העלון

עורך: ד"ר צבי שמעון עורכת לשון: רחל הכהן שיף

6 השוו ליר' ל:כד: "לא ישוב אף ה' עד עֲשֶׂתוֹ וְעַד הַקִּימוֹ מְזֻמּוֹת לְבָר".

7 השוו לשירת האזינו: "כִּי אֵשׁ קָדְחָהּ בְּאֵפִי וְתִקְדַּע עַד שְׂאוֹל תַּחֲתִית וְתֹאכַל אֶרֶץ וַיְבַלֶּה וַתִּלְהֹט מוֹסְדֵי הָרִים" (דב' לב:כב).

8 גם למוטיב זה יש מקבילה בשירת האזינו: "אֲשַׁפֵּר חֲצִי מִדָּם וְחֲרָבִי תֹאכַל בְּשָׂר מִדָּם חָלַל וְשָׂבִיָּה מֵרֹאשׁ פְּרָעוֹת אוֹיֵב" (לב:מב).

9 השוו "מֵאֲרָבַע רוּחוֹת בָּאֵי הָרוּחַ וּפְחֵי בְּהֵרוּגִים הָאֵלֶּה וַיִּחִי" (יח' לז:ט).

במקרא אלא לאכילה בלבד". מסתבר אפוא, שהשורש הפרוטו-שמי šlh (תלח) שממנו נגזרו 'שִׁלַּח' בעברית ו'תִּלְחַן' באוגריתית עניינו מזון, ולכן יש לפרש 'וַיִּשְׁלַח לבלעם ולשרים אשר אתו' – האכיל אותם, פתח לפניהם שולחן מלא באוכל.

משעמדנו על כך נוכל למצוא את השורש הזה גם בהקשרים נוספים. מסתבר ש"וּמְשַׁלַּח מְנוֹת אִישׁ לְרֵעֵהוּ" (אס' ט:כב) אינו צריך להיתרגם sending portions one to another, אלא: portions one to another. כיוצא בזה "וַיִּשְׁלַחוּ מְנוֹת לְאִין נֶכּוֹן לֹ" (נח' ח:י) יש לתרגמו: and feed/provide portions to those who have nothing prepared. המשנה ברורה (אורח חיים סימן תרצ"ה ס"ק יח) ציטט את שו"ת "בנין ציון" מאת ר' יעקב עטלינגר, שנסתפק אם אדם הביא בפורים את המנות בעצמו ולא על ידי שליח אם יצא ידי חובת מצוות 'משלוח מנות' כיוון דכתיב "ומשלוח". במחילה מכבוד תורתו, ההיגיון אומר שאין חשיבות לכך שהמנות מאיש לרעהו יהיו דווקא על ידי שליח, והעיקר הוא שאנשים ישמחו איש את רעהו במנות, ואדבריה עדיף שתוך כדי כך יוכלו גם לשתות 'לחיים' יחדיו...

עוד משמעויות לשורש של"ח

הכרנו אם כן שלושה שורשים שונים שהתאחדו בעברית והיו לאחד, ואלו הם: 1. to send (שהוא šlh פרוטו-שמית). 2. to skin an animal or to undress a person (שהוא šlh פרוטו-שמית). 3. to feed, to give or provide food (שהוא šlh פרוטו-שמית). אך מסתבר שהשורש של"ח עשיר עוד יותר ואפשר להוסיף על מה שהיכרנו כבר, עוד שני שורשי של"ח: 4. עניין הזרמת מים: "הַמְשַׁלַּח מַעֲיָנִים בְּנַחְלִים" (תה' קד:י); "שַׁלַּחְךָ פְּרָדֶס רְמוֹנִים" (שה"ש ד:יג); ברכת השלח (נח' ג:טו) ומי השלח ההלכים לאט (יש' ח:ו); וכן: "משקין בית השלחים" (משנה מועד קטן א, א). על השורש המקורי של משמעות זו אפשר לדעת מתוך התעתיק Σιλωαμ (Siloam) של השבעים שהח"ת היא גרונית, אבל טיבה של השי"ן אינו ברור כיוון שהשורש ידוע רק בעברית ואכדית, שתי לשונות שאינן מבחינות בין סוגי השי"ן. יש חושבים ששורש זה הוא הרחבה סמנטית של to send. בעיניי זה דחוק. 5. נשק או חרב: "בְּאֶחָת יָדוֹ עָשָׂה בְּמִלְאָכָה וְאֶחָת מִחֻזְקַת הַשִּׁלַּח" (נח' ד:יא); "וַיַּעַשׂ שַׁלַּח לְרֹב וּמִגְנִים" (דה"ב לב:ה), ועוד (יואל ב:ח; איכה לג:יח, לו:יב).⁵ המילה במקורה משורש šlh, כפי שמלמדות המילים המקבילות בערבית ובאוגריתית, אבל אין שום היגיון לקשר אותה אל to send, ובעל כורחנו היא הומונים (מילה זהה בצורתה ושונה בהחלט במשמעותה).

שאר שימושי של"ח – שחרור ("שלח את עמיל"), גירוש אישה ("ושלחה מביתו"), התפשטות ענפים ("תשלח קציריה"), גידול שערות ("ופרע לא ישלח"), שלוחים במובן של נדוניה, הבאת אויב או חיות או מכה ("והשלחתי בכם את חית השדה"), "להשליח

5 בכל ההיקרויות הצורה היא שם עצם 'שלח'. חברי הרב דודי ליבוביץ, איש עפרה, מצא שיש גם פועל הגזור משורש זה: "וַיִּשְׁלַחוּ אֶת כְּתָנֵת הַפְּסִים וַיְבִיאוּ אֶל אֲבִיהֶם" (בר' לז:לב). הכתוב אומר שהאחים עצמם הביאו את הכתונת לאביהם, ולא שלחו אותה ביד אחרים. לפיכך יש לפרש שחתכו אותה בחרבם לאחר שטבלו בהם, על מנת שיהיה ברור שחיה רעה אכלתהו.